

Агломераційні ефекти в сучасних економіках

Вступ. Зосередження економічної діяльності в окремих регіонах (агломераціях) притаманно сучасним країнам на будь-якому рівні економічного розвитку [8, р. 75–88; 12, р. 579–593]. Приміром, у США 40% робочої сили працює на заледве 1,5% території. У більшості країн, що розвиваються, економічна діяльність переважно зосереджується у столичному регіоні. Типовими рисами агломерації виступають: географічна близькість розташування підприємств, висока інтенсивність різноманітних зв'язків між ними, які значною мірою заперечують ринкові риси (конфронтація, конкуренція), отримання переваг від спільного розташування та кооперації. Для України важливо перейти від агломерацій індустріального типу, котрі сформувалися у післявоєнний час, до відповідних утворень на сучасній технологічній базі. Нижче нами стисло розглянуто основні переваги та потенційні обмеження агломераційних ефектів.

Переваги агломерації. Традиційні аргументи на користь агломерації спираються на так звані зовнішні ефекти А. Маршалла: а) обмін технологіями, б) виробнича спеціалізація, с) ефективніше використання робочої сили [14, р. 32]. Прихильники нової економічної географії наголошують на можливості для використання знань [1, р. 79–80; 14, р. 31–50], розвитку технологій [10, р. 3] і збільшення експорту [3, р. 147–158]. Згідно відомої концепції М. Поланьї, велике значення мають персональні контакти [8, р. 76]. Добрим прикладом агломераційних „островів інновацій” слугує Силіконова долина (США), західноєвропейські регіони Великого Лондону, Роттердаму/Амстердаму, Франкфурту, Штутгарта, Мюнхена, Ліона [13, р. 611], Півночі Італії [10, р. 3]. Великі агломерації нівелюють чинник непевності [12, р. 579–593]. Інноваційні компанії отримують кращі можливості для отримання нових знань, які доволі часто вимагають неформальних контактів між працівниками [13, р. 611]. Поширенню знань сприяють: а) кооперація в наукових дослідженнях, б) взаємна синергія між приватним і державним секторами, в) дифузія технологій, г) рух працюючих. Присутність позитивних зовнішніх ефектів від агломерації підтверджено емпірично [9, р. 43–73].

Хоча невисока мобільність робочої сили переважно вважається негативним чинником [12, р. 579–593], обмеження географічної мобільності робочої сили є корисним, якщо виїзд працівників до багатших регіонів сумарно підвищує добробут у національній економіці [10, р. 4–5]. У великих агломераціях віддача на освіту є нижчою і немає підвищення заробітної плати понад середній для країни рівень [2, р. 797–827]. З іншого боку, в агломерації легше знайти місце праці або створити нове підприємство, а також спостерігається вища професійна мобільність робочої сили. На регіональному рівні агломераційний ефект може посилюватися технологічними „точками зростання”, що використовують місцеві можливості у сферах освіти, робочої сили і людського капіталу [4, р. 83–104].

Потенційні обмеження. З-поміж негативних ефектів від агломерації найчастіше називають: перенаселення, забруднення навколишнього середовища, високі ціни на землю та нерухомість, злочинність, послаблення сімейних зв'язків [12, р. 579–593]. Розміщення виробничої діяльності корпорацій не враховує добробуту тієї частини робочої сили, яка не є мобільною [10, р. 4]. Такі особи зазнають втрат не лише як працівники, але й як споживачі. У першому випадку погіршується баланс попиту і пропозиції на ринку праці, що збільшує безробіття (додаткові втрати створює виїзд за межі регіону більш мобільної категорії працівників), а в другому — втрати споживачів створює зменшення кількості товарів і послуг на регіональному ринку та їх подорожчання внаслідок підвищення коштів виробництва, адже виробництво перенесено до інших регіонів.

На прикладі Польщі зауважено, що розвиток агломерацій не виключає підтримки регіонального розвитку, адже це повинно зменшити інфляційний тиск і запобігти перенаселенню великих міст [5, с. 64–66]. Дуже небезпечно виглядає перенесення інфляції, спричиненої підвищенням заробітної плати, на ринок нерухомості, що, зі свого боку, посилює тиск у

напрямі збільшення заробітної плати і стає додатковою перешкодою для збільшення пропозиції робочої сили. Оскільки надходження від працюючих за кордоном теж підвищують вартість нерухомості, а відтак — коштів робочої сили, це додатково перешкоджає отриманню кваліфікованої робочої сили з інших регіонів. Зі свого боку, це обмежує можливості розвитку інноваційних підприємств, а більшість з них, що з'явилася у післявоєнні роки, не мають належної перспективи.

Досвід країн демонструє, що спеціалізація у традиційних галузях промисловості знижує переваги від запровадження більш сучасних технологій, наприклад інформаційних, що у поєднанні з невисоким попитом на високотехнологічну продукцію послаблює стимули для технологічних інвестицій [6, р. 1325—1334]. Для розвитку технологій можуть стати корисними концентрація виробничої діяльності в агломераціях та орієнтація на зарубіжні ринки. Однак позитивні ефекти від інтернаціоналізації діяльності можуть нейтралізуватися такими явищами, як „групова” оцінка інформації про нові тенденції [7, s. 13]. Емпіричне дослідження малих і середніх підприємств-експортерів Малопольського воєводства Польщі виявило, отримання інформації про зовнішні ринки є ключовою рисою виходу на зовнішні ринки [11, s. 70]. З одного боку, такі знання є умовою для початку експортної діяльності, а з іншого боку, їх акумуляція збільшує обсяги експорту.

Перенаселення агломерацій загрожує надмірним попитом на міську інфраструктуру та підвищенням коштів її утримання. Певною мірою перенаселення агломерації є об'єктивним процесом, але його наслідки можуть погіршуватися надмірним підвищенням цін на нерухомість, що виглядає „подвійним ударом” від залучення робочої сили з інших регіонів та розміщення надходжень від працюючих за кордоном.

Практичні висновки. Для України назрів перехід від агломерації промислового типу (Донбас, Кривбас) до подібних утворень з орієнтацією на сучасні технології, які можуть формуватися навколо Києва, Харкова, Львова. Створення для початку одного-двох “островів інновацій” дозволить сконцентрувати ресурси, поліпшити взаємодію приватного бізнесу і державних дослідницьких установ, підвищити професійну мобільність робочої сили. Стимулювання агломерацій заперечує доцільність курсу на розвиток СЕЗ/ВЕЗ, оскільки доцільніше зосереджувати ресурси капіталу і робочої сили у розвинених регіонах, а підтримку відсталіших регіонів здійснювати через перерозподіл бюджетних коштів. Найбільшою перешкодою для розвитку вітчизняних технологічно-орієнтованих агломерацій видається перенаселення у поєднанні з перенесенням на ринок нерухомості ефектів інфляції, спричиненої підвищенням заробітної плати. В такому контексті стають доцільним оподаткування нерухомості, котре дозволяє одночасно обмежити як перенаселення, так і висхідну тенденцію на ринку житла.

Література

1. Audretsch D., and D. Dohse. Location: A Neglected Determinant of Firm Growth // Review of World Economies. — 2007. — Vol. 143. — No. 1. — P. 79—107.
2. Blasio G., and S. Di Addario. Do Workers Benefit From Industrial Agglomeration? // Journal of Regional Science. — 2005. — No. 4. — Vol. 45. — P. 797—827.
3. Chevassus-Lozza E., and D. Galliano. Local Spillovers, Firm Organization and Export Behaviour: Evidence from the French Food Industry // Regional Studies. — 2003. — Vol. 37. — No. 2. — P. 147—158.
4. Deichmann J., and S. Karidis. Special Economic Zones and Foreign Direct Investment in Poland // Applied Economics Quarterly. — 2005. — Vol. 51. — No. 1. — P. 83—104.
5. Gajewski P. Ekonomiczne efekty polityki regionalnej // Gospodarka Narodowa. — 2007. — Nr 1—2. — S. 59—80
6. Giunta A., and F. Trivieri, Understanding the determinants of information technology adoption: evidence from Italian manufacturing firms // Applied Economics. — 2007. — Vol. 38. — No. 10. — P. 1325—1334.
7. Gorynia M., Jankowska B. Wpływ klasterów na konkurencyjność i internacjonalizację przedsiębiorstw // Gospodarka Narodowa. — 2007. — Rok XVII. — Nr 7—8. — S. 1—18.
8. Hauser C., G. Tappeiner, and J. Walde. The Learning Region: The Impact of Social Capital and Weak Ties on Innovation // Regional Studies. — 2007. — Vol. 41. — No. 1. — P. 75—88.
9. López-Bazo E., E. Vayá, and M. Artís. Regional Externalities and Growth: Evidence from European Regions // Journal of Regional Science. — 2004. — Vol. 44. — No. 1. — P. 43—73.

10. Martin P. The Role of Public Policy in the Process of Regional Convergence. Paper prepared for the conference on "Regional Development Policy and Convergence in the EU", January 2000. — 43 p.
11. Morawczyński R. Zachowania małopolskich małych i średnich przedsiębiorstw eksportujących w świetle teorii stopniowego umiędzynarodowienia // *Gospodarka Narodowa*. — 2006. — Nr 7–8. — S. 65–82.
12. Scott, A., and M. Storper. Regions, Globalization, Development // *Regional Studies*. — 2003. — Vol. 37. — No. 6–7. — P. 579–593.
13. Simmie J. Innovation and Urban Regions as National and International Nodes for the Transfer and Sharing of Knowledge // *Regional Studies*. — 2003. — Vol. 37. — No. 6–7. — P. 607–620.
14. Wheeler C. Do localization economies derive from human capital externalities? // *Annals of Regional Studies*. — 2007. — Vol. 41. — No. 1. — P. 31–50.